

سوزان لی اندرسون

فلسفه

در آمار و فراوانی

ترجمه خشایار دیهیمی

etab.ir

انتشارات طرح نو- خیابان خرمشهر (آبادانا)- خیابان نوبخت- کوچه

دوازدهم- شماره ۱۰- تلفن: ۸۸۷۶۵۶۲۴- صندوق پستی: ۷۷۱۲- ۱۵۸۷۵

طرح نو

- فلسفه داستایفسکی ● نویسنده: سوزان لی اندرسون ● مترجم: خشایار دیهیمی
- مجموعه نام آوران فرهنگ ● سرپرست مجموعه: خشایار دیهیمی ● دستیار: بهرام اسدیان ● مدیر هنری: پرویز بیانی
- حروفچینی و صفحه آرایی: فرحناز رسولی ● چاپ و صحافی: فرنگار رنگ
- نوبت چاپ: چاپ اول بهار ۱۳۸۵ ● شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه
- قیمت ۲۵۰۰ تومان ● همه حقوق محفوظ است
- شابک: ۹۶۴-۴۸۹-۰۷۶-۰ ● ISBN 964-489-076-0

Anderson, Susan Leigh

اندرسن، سوزان لی

فلسفه داستایفسکی / سوزان لی اندرسن؛ ترجمه خشایار دیهیمی. -- تهران: طرح نو، ۱۳۸۵.

۲۰۰ ص. -- (مجموعه نام آوران فرهنگ)

ISBN 964-489-076-0

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

On Dostoevsky, C2001.

عنوان اصلی:

کتابنامه: ص. [۱۹۵] - ۱۹۶.

نمایه.

۱. داستایوسکی، فتودور میخائیلویچ، ۱۸۲۱-۱۸۸۱ م. --

Dostoevski, Fedor Mikhailovich فلسفه الف. دیهیمی، خشایار، ۱۳۲۴

- ، مترجم. ب. عنوان.

الف ۸/الف ۵/ PG ۲۳۶۲

۸۹۱/۷۲۲

۱۳۸۵

۴۵۸۲۲-۸۳ م

کتابخانه ملی ایران

پیشگفتار مجموعه

باز هم یک مجموعه دیگر؟ این سؤال طبیعتاً پیش می‌آید که پس از انواع و اقسام مجموعه‌ها که از دههٔ هفتاد منتشر شده‌اند، باز چه ضرورتی برای انتشار یک مجموعه تازه هست؟ و این مجموعه در پاسخ به کدام نیاز منتشر می‌شود؟ و چه فرقی با سایر مجموعه‌ها دارد؟

مجموعه‌های قبلی، هر کدام با محاسن و معایب خاص خودشان، توفیقه‌ها و شکستهای خاص خود را داشتند. اما همه در یک شکست مشترک بودند: هیچ‌یک به صورت «مجموعه» خوانده نشدند و در نتیجه کارکردی را که «مجموعه» دارد نتوانستند داشته باشند: یعنی تقویت پایه‌های دانش و فرهنگ عمومی. تک‌تک کتابهای یک مجموعه چون دانه‌های تسبیحی هستند که رشته‌ای از میانشان می‌گذرد و مجموعه‌ها به هدف خود دست نمی‌یابند مگر اینکه خواننده به آنها به همین چشم بنگرد و گزینشی به مطالعه‌شان نپردازد.

نام مجموعه حاضر در اصل *Wadsworth Philosophers Series* است و سروراستار آن دنیل کولاک (Daniel Kolak). هدف مجموعه آشنا کردن خوانندگان با مهمترین فیلسوفان و مسائل فلسفی از آغاز تا به امروز است و مهمتر و فراتر از آن ترغیب خوانندگان به تفکر فلسفی و درگیر شدن با مسائل فلسفی. به عبارت دیگر، این کتابها می‌خواهند شوق خواندن، فکر کردن، و آموختن را برانگیزند و هراسی را که خوانندگان معمولاً از «فلسفه» دارند برطرف کنند. با خواندن این کتابها شما فیلسوف یا متخصص فلسفه نخواهید شد، اما اگر خودتان را درگیر بحثهای این کتابها کنید، قطعاً درخواهید یافت که «فلسفه»، آنگونه که تاکنون به ما القا شده است، امری انتزاعی و تجریدی نیست که فقط به کار پراپت کردن کلام و مرعوب کردن مخاطبان بیاید، بلکه دانشی است که به کار زندگی و پاسخ دادن به اساسی‌ترین سؤالات بشری می‌آید و نگاه ما را به مسائل ازلی و ابدی «وضع بشری»، از زندگی روزمره گرفته تا مسائل اجتماعی و سیاسی و روانشناختی، غنی‌تر و عمیق‌تر می‌کند.

کتابهای این مجموعه به زبانی ساده نوشته شده‌اند و اصطلاحات فنی دشوار در آنها بسیار اندک و در حد ضروری است و همین اندک هم، هر جا ضرورتاً به کار رفته، با توضیحی قابل فهم برای همگان همراه شده است. بنابراین خواندن کتابهای این مجموعه نیازی به اطلاعات خاص قبلی و آشنایی با فلسفه

ندارد. اما این بدان معنا نیست که رسیدن به عمق مطلب و درگیر شدن در بحثها به صورت فعال، و نه انفعالی، نیازمند جدّ و جهدی از سوی خواننده نیست، به عکس، این کتابها فقط زمانی می‌توانند سودمند باشند که خواننده هم تلاش لازم را به خرج دهد. این مجموعه با نگاه «تحلیلی» نوشته شده است و حتی آثار فیلسوفان غیرتحلیلی یا آثار کسانی که به فیلسوف بودن شهره نیستند با نگاه تحلیلی مورد بررسی قرار گرفته است. نویسندگان کتابها البته نظر خاص خودشان و تفسیر خاص خودشان را ارائه کرده‌اند که طبیعتاً کلام آخر و یگانه تفسیر ممکن نیست. این نکته را خواننده باید در نظر داشته باشد. حتی مترجمان کتابها هم با همه تفسیرهای عرضه‌شده در کتابها موافقت نداشته‌اند.

در ترجمه‌ها سعی شده است همان سادگی و روانی که در کتابهای اصل هست محفوظ بماند و دشواری بیشتری برای خواننده فارسی‌زبان پیش نیآورد. امید آنکه این مجموعه پاسخگوی نیاز طالبانش باشد و به هدفش که تقویت پایه‌های دانش و فرهنگ عمومی است برسد.

فهرست

۱۱	پیشگفتار
۲۱	فلسفه و آثار داستانی
۳۵	زندگی داستایفسکی
۷۵	همزاد و یادداشتهای زیرزمینی
۱۰۷	جنایت و مکافات
۱۳۱	ابله و اهریمنان
۱۶۱	برادران کارامازوف
۱۸۷	ارزیابی نهایی
۱۹۵	کتابنامه
۱۹۷	نمایه

پیشگفتار

منتقد و شاعر روس، ویچسلاف ایوانوف^۱، دربارهٔ شخصیتهای
رمانهای داستایفسکی می‌گوید:

آنها با گذشت زمان از ما دور نمی‌شوند؛ پیر نمی‌شوند، به
قلمرو اثیری الهمگان هنر کوچ نمی‌کنند تا در آنجا موضوع
تأمل تماشاگران ما شوند... در شبهای بیخوابی و تاریک بر
در می‌کوبند، به بالینمان می‌آیند و محرمانه در گوشمان نجوا
می‌کنند و ما را به گفتگوهای پرتشویش می‌کشانند.^۲

هیچ‌کس تردید نمی‌کند که داستایفسکی نویسندهٔ بزرگی
است، اما ممکن است جای‌دادن او در ردهٔ فیلسوفان به نظر عدهٔ
زیادی غریب بیاید، چون، به‌استثنای یادداشتهای روزانهٔ یک
نویسنده^۳، داستایفسکی چیزی جز آثار داستانی ننوشت. من در
این کتاب این استدلال را پی‌خواهم گرفت که گرچه بیشتر

فیلسوفان با استفاده از سبک مقاله‌نویسی و رساله‌نویسی فلسفه‌ورزی کرده‌اند، اما فلسفه‌ورزی در آثار داستانی نه تنها ممکن است، بلکه داستان‌نویسان بزرگ بعضاً می‌توانند با آثار داستانی، بهتر و مؤثرتر فلسفه‌ورزی کنند. داستایفسکی در قرن نوزدهم و آلبر کامو^۴ در قرن بیستم، دو نمونه بارز از نویسندگان پرقریحه‌ای هستند که در آثار داستانی‌شان توانسته‌اند با استادی فلسفه‌ورزی کنند.

فیلسوفان به سه دلیل باید رمانهای داستایفسکی را بخوانند. نخست اینکه او دلمشغول مسائل فلسفی بود - یعنی پاسخ‌دادن به سؤالهای فلسفی و حل مسائل فلسفی؛ و برای همین هم می‌توان او را در رده فیلسوفان جای داد. داستایفسکی می‌خواست برای دو سؤال بنیادین فلسفی پاسخی فراهم آورد: (۱) مضمضه انسانی چیست؟ و (۲) پس از پاسخ‌دادن به سؤال (۱)، ما با این مضمضه چگونه باید زندگی کنیم؟ سؤال اول داستایفسکی را درگیر ژرفاندیشی متافیزیکی می‌کند - در باب اختیار، ماهیت ذات فردی، و وجود خدا - و سؤال دوم او را به حوزه اخلاق و ژبر اخلاق می‌کشاند. مسئله اصلی اخلاقی که بیش از همه او را دلمشغول می‌کرد این بود: مهمترین صفت انسان آزاد بودن است، اما این آزادی با امکانهای ویرانگری توأم است، پس باید نیروی محدودکننده‌ای یافت که بتواند با این آزادی سازگار باشد. داستایفسکی در تلاش خود برای حل این مسئله،

در فصول «طغیان»^۵ و «مفتش اعظم»^۶ در برادران کارامازوف^۷، عالی‌ترین بحث را درباره «مسئله شر» عرضه کرده است (یعنی مسئله آشتی دادن وجود خدای قادر متعال، دانای کل، و خیرخواه با وجود شر در جهان). دست‌کم یکی از این دو فصل همیشه و بلااستثنا در جنگهای فلسفی مربوط به این مسئله کلاسیک گنجانده می‌شود.

دوم، داستایفسکی در فلسفه اهمیت دارد، زیرا بر دیگر فیلسوفان تأثیر گذاشته است و با برخی قرابت دارد. او را معمولاً در ردهٔ اگزیستانسیالیستها، یا دست‌کم در ردهٔ طلیعه‌داران اگزیستانسیالیسم قرار می‌دهند. والتر کافمن، یادداشتهای زیرزمینی^۸ داستایفسکی را «بهترین پیش‌درآمد بر اگزیستانسیالیسم در همهٔ دورانها خوانده است»^۹. تأکید داستایفسکی بر آزادی، اضطراب ناشی از آن، و تلاشش برای ربط دادن فلسفه به زندگی واقعی، قطعاً او را در ردیف اگزیستانسیالیستهای متأخر قرار می‌دهد. فریدریش نیچه نیز با داستایفسکی احساس قرابت می‌کرد. او در دسامبر ۱۸۸۶ ترجمهٔ فرانسوی یادداشتهای زیرزمینی را خواند و نوشت:

تا چند هفته پیش حتی اسم داستایفسکی به گوشم نخورده بود... در کتابفروشی تصادفی دستم را دراز کردم و کتاب روح

زیرزمینی^{۱۰} را برداشتم، اثری که بتازگی به فرانسه ترجمه شده بود... بلافاصله غریزه خویشاوندی (یا چه بناممش؟) در من بیدار شد؛ شادی من حد و حصری نداشت.^{۱۱}

نیچه، پس از خواندن این اثر داستایفسکی، فقط دو سال دیگر سلامت عقل داشت؛ اما برای تعدادی از پژوهندگان محرز است که «تأثیر این نویسنده روس بر نیچه بسیار زیاد بود، حتی زیاده‌تر از آنی که خود نیچه می‌فهمید یا حاضر بود بدان اذعان کند».^{۱۲} تأثیر داستایفسکی بر نیچه خصوصاً در پیشگفتار سبدهدم^{۱۳} مشهود است:

آنچه سبدهدم را از سایر آثار نیچه متمایز می‌کند... لحن آن، تصاویر آن، و سبک آن است که رد داستایفسکی را در آنها می‌توان دید. پیشگفتار آن چنان حال و هوایی دارد که گویی نیچه بناگهان در داستایفسکی راهی تازه برای روشنتر، نیرومندتر، و شگرف‌تر بیان کردن حرفهائی کشف کرده بود که سالها بود می‌زد.^{۱۴}

و سرانجام، رمانهای داستایفسکی پر از نقدهای جدی بر دیدگاههای معرّز در فلسفه و دین است.^{۱۵} داستایفسکی وحدت ذات فردی، دفاع عقلانی از اعتقاد به خدا، دفاع از اخلاق بر اساس

عقل و منطق، و حتی اعتبار خود عقلانیت را مورد تردید قرار می‌دهد! ^{۱۶} اما داستایفسکی فقط منتقد نیست. آسان است که دیدگاه‌های دیگران را نقد کنیم و هیچ چیز هم به جای آنها عرضه نکنیم. اما داستایفسکی فلسفه‌ای مثبت و ایجابی هم به ما عرضه می‌کند، نظری درباره اینکه چگونه می‌توانیم از شرایطمان بیشترین بهره را ببریم و زندگی فردی و جمعی خوشی را با انتخاب آزادانه خود به سر ببریم.

با این موضع نهایی او چه موافق باشیم چه مخالف، نمی‌توانیم تردید کنیم که داستایفسکی به سطحی از فهم بشری رسیده است که عده کمی بدان می‌رسند، و یکی از دلایلش هم، چنانکه در شرح زندگی او خواهیم دید، تجربه‌های شخصی خارق‌العاده او در زندگی است. داستایفسکی به امکانهای مختلف معنابخشیدن به زندگی می‌اندیشید و عمیقاً آنها را می‌سنجید. ایوانوف درباره داستایفسکی می‌گوید:

با هر تپش قلبمان داستایفسکی به ما می‌گوید: «آری، می‌دانم؛ و بیش از آن هم می‌دانم، و چیزهای دیگری هم جز آن می‌دانم...» او با آن نگاه خیره‌ناپذ و مرموزش همواره در برابر ما می‌ایستد، این راهنمای هشیار و تیزبین هزارتوی روح ما، و همزمان هم ما را هدایت می‌کند هم می‌پایمان... از عصر پس از خود سؤالی‌هایی پرسیده است که کسی پیش از آن

نپرسیده بود، و پاسخهایی را به‌نجوا به سؤالهایی داده است که اصلاً آن زمان مطرح نبودند.^{۱۷}

در این مقدمه مختصر بر فلسفه داستایفسکی، من ابتدا فصلی را دربارهٔ این سؤال عرضه خواهم کرد که آیا می‌توان در آثار داستانی فلسفه‌ورزی کرد یا نه، و اگر می‌توان، تا چه حد و تا کجا می‌توان این کار را کرد. پس از آن گزارشی مختصر از زندگی داستایفسکی خواهم داد، و بعد تکوین فلسفه‌اش را در رمانهای همزاد^{۱۸} (۱۸۴۶)، یادداشت‌های زیرزمینی (۱۸۶۴)، جنایت و مکافات^{۱۹} (۱۸۶۶)، ابله^{۲۰} (۱۸۶۹)، اهریمنان^{۲۱} (که به تسخیرشدگان^{۲۲} هم ترجمه شده است) (۱۸۷۱-۱۸۷۲)، و شاهکارش، برادران کارامازوف (۱۸۷۹-۱۸۸۰) پی خواهم گرفت و در پایان هم یک ارزیابی نهایی از کل فلسفه داستایفسکی ارائه خواهم کرد.

مهم است که به خاطر داشته باشید من درصدد تحلیل ادبی آثار داستایفسکی نیستم. بنابراین، مثلاً در بحث از رمان سالهای نخست نویسندگی داستایفسکی، همزاد، به نقصانهای احتمالی در سبک نویسندگی، مشکلات پیرنگ رمان، یا دیگر مشکلات ساختاری آن نخواهم پرداخت. همچنین اشاره‌ای به وقایع تاریخی و دیدگاههایی که داستایفسکی در این رمانها تا حدودی نسبت به آنها واکنش نشان می‌داد نخواهم داشت. موضوع مورد توجه من فقط و فقط موضعی فلسفی خواهد بود

که او اندک‌اندک می‌پروراند و کاملتر از همه در برادران کارامازوف عرضه‌اش کرده است.

سپاسگزار دانشگاه کانتیکات هستم که به من اجازه داده است بیش از بیست سال «فلسفه و ادبیات» تدریس کنم، که همین زمینه را برای نوشتن این کتاب آماده کرده است. مایلم از یاکیرا فرانک و کیندی بزّدی به خاطر کمکهای ویراستارانهٔ بیدریغشان در آماده‌سازی دستنوشتهٔ این کتاب تشکر کنم.

پی‌نوشت‌های پیشگفتار

1. Vyacheslav Ivanov (1866-1949)
2. Vyacheslav Ivanov, *Freedom and the Tragic Life, A Study in Dostoevsky*, The Noonday Press, New York, 1959, p. 3.
3. *The Diary of a Writer*
۴. مثلاً بنگرید به رمان‌های بیگانه، طاعون، و سقوط از این نویسنده.
5. "Rebellion"
6. "The Grand Inquisitor"
7. *The Brothers Karamazov*
8. *Notes from Underground*
9. Walter Kaufmann, *Existentialism from Dostoevsky to Sartre*, The World Publishing Company, New York, 1964, p. 14.
10. Quoted in Kaufmann, *Op.cit.*, p. 52.
11. Eric Luft and Douglas Stenberg, "Dostoevsky's Specific Influence on Nietzsche's Preface to *Daybreak*", *The Journal of the History of Ideas*, 1991, p. 442.

همچنین بنگرید به:

C. A. Miller, "Nietzsche's 'Discovery' of Dostoevsky", *Nietzsche-Studien*, Vol. 2, 1973.

میلر می‌گوید نیچه پس از آن‌سه، و احتمالاً پنج، رمان دیگر داستایفسکی را خواند؛ و ما تأثیری را که نیچه از داستایفسکی گرفته بود می‌توانیم در تبارشناسی اخلاق (۱۸۸۷) هم ببینیم.

13. Luft and Stenberg, *Op.cit.*, p. 460.

۱۴. من یقین دارم که همین داستایفسکی را محبوب نیچه کرد.

۱۵. داستایفسکی چون معتقد نبود می‌توان با منطق و با عقل به حقیقت دست

یافت طبیعی است که راههای معمول فلسفه‌ورزی را رد می‌کرد.

16. Ivanov, *Op.cit.*, pp. 3-4.

17. *The Double*

18. *Crime and Punishment*

19. *The Idiot*

20. *The Devils*

21. *The Possessed*